

Yoksulluk Hâlleri'nin son derece önemli, bir o kadar da kısa (3,5 sayfa!) makalesi olan "Ağır Çekim Yoksulluk'ta Necmi Erdoğan "Yok-sanma" makalesinde geliştirilen bir izleği takip ediyor: "yoksul-mâdunların bakışın nesnesi olması" (202). Özellikle televizüel ortamda karşımıza çıkan "ağır çekim" yoksulluk görüntülerine eşlik eden bağış/hayır temasının okunduğu bu makalede Erdoğan, yoksulluğun "pornografisinden" söz açarak ("kapitalist aksiyo-matiğin müstehcen yüzü" (205)) egemen temsil rejimi ile ilgili önemli saptamalar yapıyor. Tadı da-mağımızda kalan bu saptamalar, umarız ki, başka araştırmacılar tarafından bir çıkış noktası alsın ve yaygın eğilim olan "egemen sınıflar/ezilenler" söyleminin ortaya koyduğu kaba çizgilere artık alışmış olan okur-yazar kesim farklı bir analizin de tadına varabilsin.

Kitabın yazar katkılarından oluşan bölümünün son makalesi Ömer Laçiner'e ait "Sonsöz Yerine: Bir Süreç Olarak Yoksullaşmayı Sorgulamak." Bu sonsözü lâyıkıyla değerlendirebilmek için bu yazının başlangıcında belirttiğim bir noktaya geri dönmem gerekiyor: "Yapısal yoksulluğun nasıl bir şey olduğunu kavramsal tanımlamalarla şekillendirmek mümkün ... ama bu tip bir yoksulluğun nasıl *dene-yimlendiğini* ve nasıl *hissedildiğini* anlayabilmek için, kitabın yaklaşık yüzde yetmişini oluşturan "Yoksulluk Hikâyeleri"ni, araştırmacıların yorumlarından bağımsız olarak, kendi içlerinde okumak gerek." Sanırım Laçiner, alan araştırmasına doğrudan katılmayan biri olarak tam da bunu yapıyor. Laçiner'in bu çalışmaya katkısı şöyle özetlenebilir: Nominal olarak evrensel bir fenomen gibi duran yoksulluğu tarihin her döneminde aynı mekanizmalar ve duygu yapılarıyla işleyen bir olgu gibi okumamalıyız. Özellikle ileri endüstriyel/post-kapitalist toplumların küresel kapitalizmin "*ethos*"unu belirlediği günümüzde, bu toplum tipi sınıflamasına uysun uymasın, her toplumda yol açtığı özgün bir yoksulluk tipi ve "bir varoluş problemi olarak yoksulluk" fenomeni vardır. Yeni yok-

sulluğun bir varoluş problemi olarak karşımızda durduğunun en önemli kanıtı, Laçiner'e göre, doğrudan doğruya görgül araştırmanın kendisinde mevcuttur (210). Laçiner, yeni yoksulluğun "bilgi devrimini" yaşayan post-kapitalist toplum tipinde nasıl dinamikler içinde şekillendiğini son derece inandırıcı bir dille karakterize ediyor; bu kavramlaştırmayı burada yinelemenin hiç gereği yok; zaten bunu yapmak potansiyel okura bir tür "filmin sonunu söylemek" gibi olurdu. Ancak "filmin sonu" yakıştırmasının kendi içinde tutarlı bir anlatının (kitabın Laçiner makalesine kadar olan kısmı) sonu gibi algılanmasını istemem. Zira böyle bir anlatı yoktur, olması da beklenemez. Ancak yine de, Laçiner'in makalesinin, tutarlı bir anlatı olmasa bile her makalede yansımaları bulan tutarlı bir kuramsal çerçevenin olası çekirdeklerinden biri olma potansiyelini taşıdığını da vurgulamalıyım. Öyle görünüyor ki, kitaba katkıda bulunan yazarlar bu makaleyi kendi katkılarını kaleme almadan önce görme fırsatına sahip değıldiler-yani "Sonsöz Yerine" bir *post scriptum* olarak diğer makaleler üzerine kaleme alındı. Bunun için de okurlar olarak Laçiner'e teşekkür borçluyuz. Acaba bu borcumun kendi üzerime düşen kısmını Laçiner'in sağladığı açılımı kısaca izleyen bir saptamayla ödeyebilir miyim? Saptama şu: yoksulluğun bir varoluş sorunu olarak ortaya çıkması fenomeninin arkasında yatan *üretimden dışlanma ve/veya üretimin sınırlarında tutulma* olguları, yalnızca yoksulluk kavramının değil, "kapitalist aksiyo-matiğin" bir semptomu olması dolayısıyla doğrudan doğruya (yeni) kapitalizmin *kendisinin* analizinde çok işe yarayacak bir noktadır. Bu ise kuramsal bir önerme olmanın ötesinde sosyalist praxis anlamında önemli bir boyut olarak algılanmalıdır diye düşünüyorum. Zira, yeni olanın yeni mücadele zeminlerine ihtiyaç duyurması gerektiğine inanıyorum ve maalesef bu yolda atılmış çok sayıda adım yok bugünlerde. Bu saptama bana değil Laçiner'e ait ve makalesinin şu son cümlelerine yansıyor:

"...bugün artık yoksulluk sorunu, bir paylaşım sorunu, sorunsalı olarak ele alınabilir olmaktan kesinlikle çıkmıştır. Toplumsal-insanı bir sorun haline gelmiştir ve ... bu kapsamda ele alındığında ... yoksullara toplam toplumsal üretim ve hizmetlerden ne kadar ve nasıl pay verilebileceği sorusu ile uğraşmakla kesinlikle yetinilmeyip, giderek daha fazla sayıda insanı insanca varolmanın temel özelliklerinden yoksun kılaben biçimde işleyen bütün bir üretim ve düzen mekanizması, öncüllerinden başlayarak sorgulanmalıdır" (213).

Yoksulluk Hâlleri, sosyal bilim camiasının mümkün olan en geniş kesimi tarafından mutlaka okunması gereken bir kitap olmanın ötesinde, içerdiği görgül malzeme nedeniyle, Türkiye'nin yeni binyılında nasıl bir toplum barındırdığını anlamayı kafasına takmış herkesin bir referans kitabı olarak mutlaka elinin altında bulundurması gereken çok önemli bir eserdir. Okurların bunu klasik bir bitiriş cümlesi olarak almayacaklarını umuyorum.

Modernite, Postmodernite ve Hukuk

Mehmet Yüksel (2002)

Ankara: Siyasal Kitabevi, 267 sayfa.

Aytaç Yıldız

Akademi dünyasının önde gelen isimlerinden Prof.Dr. Gencay Şaylan yakın zamanda yayımlanan *Postmodernizm* adlı kitabının ikinci baskısı için birkaç ay önce yazdığı önsözde şöyle diyordu: "...kitabın birinci baskısı iki yıl önce okuyucu karşısına çıktı ve bu süre içinde kitabın mevcudu kalmadığından yayınevi ikinci baskı önerisini getirdi. Bu öneri doğrusunu söylemek gerekirse kitabın yazarı açısından heyecan ve mutluluk verici olarak değerlendirildi". Yazarın şaşkınlığı içinde ilk bakışta sıradan gözüken bu durum, aslında daha yakından bakıldığında sıra dışı bir anlam taşımaktadır. Postmodernizm gibi Batı'ya özgü, (en azından bir kavram olarak ortaya çıkışı ve temellendirilişi bağlamında Batı'ya ait olan) bir konu üzerine yazılan telif bir eserin baskısı, çok kısa zamanda tükeniyor ve okuyucudan gelen yoğun istek üzerine yayınevi elindeki projeleri bekletip alalacele bu kitabın ikinci baskısını yapıyor. Peki neden? Acaba Şaylan, postmodernizmle ilgili çok farklı, yeni ve çarpıcı tespitlerde mi bulunuyor? Ya da bu ilginin altında, konuyla ilgili kitapçı raflarında yeterince kaynak bulunamaması gibi bir durum mu yatmakta? Elbette hayır! Görünen o ki, buradaki en önemli etken, neredeyse okuyup-yazan herkesin gündeminde olan son derece çetrefil, karmaşık ve tartışmalı bir konunun, oldukça açık, anlaşılır ama kapsamlı bir biçimde "telif" bir eserde dile getirilebileceğinin ispatlanmış olmasıdır. Dolayısıyla çalışmaya okurun gösterdiği ilgiyi, yazarın heyecanı ve şaşkınlığı tamamlamaktadır. İşte şimdi aynı perspektiften bakabileceğimiz yeni ve önemli bir eserle daha yüz yüzeyiz. Yine bir akademisyen olan Mehmet Yüksel'in *Modernite, Postmodernite ve Hukuk* başlıklı eseriyle ilgili, belki de söylenmesi gereken ilk şey yukarıda anlatmaya çalıştığım çer-

çevenin varlığıdır ve onu böyle bir bakış açısına yerleştirmek bize, kitap üzerine daha tutarlı ve gerçekçi konuşma imkanı sağlayacaktır.

Hukuk ve sosyoloji eğitimi alan ve her iki alanda da lisansüstü çalışmalarını yıllar önce tamamlamış olan Mehmet Yüksel'in daha önceden okurla paylaştığı küreselleşme, hukuk ve sosyoloji içerikli eserlerinin ardından, şimdi inceleme alanının daha da çeşitlenerek arttığını gösteren bu son eserinin içeriğine geçmeden bir noktayı özellikle belirtmekte yarar var: *Modernite Postmodernite ve Hukuk*, modernite, postmodernite kavramlarını daha spesifik olan üçüncü bir kavramla (burada hukuk) ilişkilendirerek anlatan yerli bir çalışma olması nedeniyle Türkiye'de kendi alanında bir ilk olma özelliği taşıyor. Bununla birlikte modernite ve postmodernite kavramlarının salt teker teker ele alındıklarında bile son derece geniş bir sahaya, yüzlerce kaynak ve alt başlığı kapsayacağını düşündüğümüzde, bunlara bir de hukuk kavramının dahil edilmiş olması başlı başına bir zorluk gibi görünebilir. Yazar, bu zorluğun farkında olsa gerek, çalışmasının "amacını" elinden geldiğince açık ve anlaşılır bir tonda ortaya koyuyor: "Son yıllarda modernleşme-postmodernleşme ve modernite-postmodernite tartışmalarının edebiyat, sanat, kültür, felsefe, siyaset ve hukuk alanlarında bütün canlılığıyla sürmekte olduğu ve bu bağlamda yapılan çalışmaların sosyal bilim literatüründe giderek artan bir yer işgal ettiği görülmektedir. Bu inceleme amacı, söz konusu literatür çerçevesinde ortaya konan görüşler ve geliştirilen teorik perspektifleri de dikkate alarak hukukun modernleşmeden postmodernleşmeye uzanan süreçte nasıl bir rol oynadığını; modernite ve postmodernite koşullarında hukukun ne tür karakteristiklere büründüğünü ve hangi işlevleri yerine getirdiğini ortaya koymaktır" (2). Bu noktadan hareketle yazarın aslında bir anlamda çalışma boyunca üç sorunun cevabını aradığını söylemek mümkün: 1) Modernite nedir ve nasıl tartışılmaktadır? 2) Postmodernite nedir,

nasıl tartışılmaktadır ve neden tanımlanama sorunu yaşamaktadır? 3) Hukuk, salt bir kavram olarak değil aynı zamanda tarihi ve toplumu doğrudan kesen bir disiplin olarak üç yüz yıldır yaşanmakta olan, sırasıyla önce modernite sonra postmodernite "ortam" ve "durum" larından ne derece etkilenmiştir? Eğer bir dönüşüme uğrama olgusuyla karşılaşmış ve karşılaşmaya devam ediyorsa bu dönüşümün boyutları nedir? Kitabın içeriğine ayrıntılı olarak bakarsak, bu soruların nasıl formüle edildiğini ve sorunun hangi çerçevelerde tartışıldığını daha iyi anlayabiliriz. *Modernite, Postmodernite ve Hukuk* üç temel bölüme ayrılmıştır ve alt-başlıklarla her bölüm kendi içinde ayrıntılandırılmaktadır. İlk bölüm kavramsal ve kuramsal bir çerçeve sunarken, ikinci bölümde modernite-hukuk ilişkisi; son bölümde ise postmodernite tartışmaları ve postmodernite-hukuk etkileşimi ele alınmaktadır.

"Kavramsal Çerçeve" ve "Tarihsel Gelişim" başlıklı ilk bölümde çalışma boyunca irdelenecek olan üç kavramın analiziyle karşılaşılıyor. Bu kavramların ilki olan modernite, zaten sosyal bilimlerin merkezi terimlerinden biri olması nedeniyle bir kez daha ilgiyle okunuyor. Yüksel, en genel anlamıyla "modern" olana dair analizinde önemli bir ayrımı yeniden sistematik olarak ele alıyor ve modernite, modernizm ve modernleşme kavramlarını ayrı ayrı karşılaştırma yoluna gidiyor. Modernite belirli bir zaman dilimini, modernleşme bu zaman dilimi içine sığan toplumsal, ekonomik ve siyasal değişim ve dönüşümü, modernizm ise modernite sürecinde şekillenen bilgi ve düşünce sistemi ile kültürel ve sanatsal dönüşümü anlatmaktadır. Mike Fietherstone'un *Tüketim Kültürü ve Postmodernizm* adlı çalışmasına benzer bir gruplandırma ile bu üç kavramın kendi içlerinde özgül ve dışı dönük ayrıştırıcı tanımlamalarını sunan Yüksel, ardından bir kavram olarak "modern olan"dan ne anlaşılması gerektiği sorusunun izini sürüp, modernite ile eşzamanlı anılan diğer unsurlara da el atıyor. Çünkü, ay-

dınlanma, kapitalizm ve sanayi devrimi ile bilimsel devrimler moderniteye içkindir ve bu alandaki bir uğraş elbette bütün bir oluşum süreci olarak bu olguları da dikkate almak zorundadır. Benzer bir açılım aynı bölümün ileriki sayfalarında okumaya başladığımız "postmodernite" için de söz konusudur. Yazarın *postmodernite* diyebileceğimiz anda yaşadığı sıkıntı salt ona mahsus değildir. Dolayısıyla "postmodernite, postmodernizm ve postmodernleşme kavramlarının tam olarak ne anlama geldiği konusunda bir fikir birliğinin veya uyuşmasının varlığından söz edilemez" (19) derken de yalnız değildir. Günümüz entelektüel hayatının hiç dilden düşmeyen bir sözcüğü olarak "postmodern" üzerinde bir odaymaya vardığından söz etmek gerçekten de mümkün değildir ve bunun altında yatan belki de en önemli neden onun (eğer böyle bir şey varsa) henüz oluşum aşamasında olmasıdır. Oysa "modernite" bir kavram olarak tamamlanmıştır. Süreç olarak tamamlanıp tamamlanmadığı ise zaten yaşadığımız tartışmaların odak sorusudur. Yüksel'in özellikle bu bölümde asla gözden kaçmayan önemli bir çabası, tartışmayı olabildiğince bütün boyutlarıyla incelemeye dönük ısrardır ve dolayısıyla modernite-postmodernite terimleri üzerine yapılan soruşturmanın neredeyse bütün taraftarları bu bölümde bir araya gelmiş gibidir. Bu kaynak ve düşünce zenginliği çalışmanın dikkate değer bir niteliği olarak son sayfaya kadar varlığını sürdürmektedir. İlk bölümün son kısmı ise "hukuk" kavramına ayrılmış durumda. Zaten bu eserin özgün yanının ağırlıklı olarak modern ile postmodern cephesinde(n) hukuka bakmak olduğunu tekrar edersek, bu kısım oldukça önemli bir konumdadır. Hukukun tarihsel gelişiminin (ilkçağ ve ortaçağda) oldukça derli toplu ama doyurucu bir tarzda gözler önüne serildiği bu kısımda, ayrıca "hukuk nedir?" sorusuna da, gereksiz laf kalabalığından uzak, öz bir yanıt verildiğini söylemek mümkün. Hukuka yönelik yetersiz yaklaşımlar diye adlandırılan satırlar (37) ise okuyucuyu bir anlamda problematiğin

içine doğru çekerek sonraki bölümlere hazırlayan bir işlev üstlenmiş gibidir; yani hukuka yönelik yetersiz yaklaşımlar "modernite" içinde şekillenen halleriyle bir yanda dururken şimdi karşılıklarına onları dönüştürüp geliştirmeye aday (ya da en azından değişen toplumsal koşullarda hukukun yeni anlam arayışının ifadesi olarak) yeni yaklaşım tarzları gündemdedir.

İkinci bölümde, "Modernite ve Hukuk" adı altında, modern hukuk olgusunun parametreleri gözler önüne seriliyor. Yazara göre modern hukukun temel özelliği "...bilinçli ya da amaçlı insan etkinliğinin ürünü olarak ortaya çıkan, yani akıl yoluyla bulunan bir kurallar sistemi olmasıdır" (73). Öte yandan, modern hukukun iki temel vasfı daha belirtilmelidir: "ilki, modern öncesi sistemlerde topluluk ya da grup bünyesinde kaybolan veya görünmeyen bireyi öne çıkarması; öteki ise daha önceki hukuk sistemlerinden daha ağırlıklı olarak soyutlamalara dayalı olmasıdır" (76). Esasen modern hukukun sayılan bu temel özellikleri onun nereden güç aldığı ve Foucault'nun ifadesiyle, hangi söylem düzeninde biçimlendiği ve doğup geliştiği sorularının da cevabıdır. Mehmet Yüksel bu sorulara cevaben uzun bir analiz dökümü yapmakta, böylelikle, moderniteyi tamamlayan (ve tanımlayan) diğer unsurların hukuku nasıl tamamlayıp tanımladıklarını ortaya koymaktadır. Bu çerçevede de kapitalizm, modern devlet ve aydınlanma felsefesinin hukuka dönük yanları ilginç (ama keyif verici) bir biçimde birbirine bağlandırılmakta ve birinden ötekine geçiş yapılarak, bir yanda modern hukukun oluşturuca unsurları incelenirken, aynı zamanda birden fazla olgu karşılıklı olarak bir kavram (hukuk) etrafında çarpıştırılmaktadır. Şurası çok açık ki, aydınlanma döneminin ürünü olarak yeni bir toplum (Tönnies'in 1887'de belirttiği *Gemeinschaft*'tan (cemaat) *Gesellschaft*'a (cemiyet) doğru evrilme) ve yeni bir devlet biçiminin (Marx'ın analiz ettiği feodal örgütlenmeden kapitalist yapılmaya geçiş) ortaya çıkması ve daha sonra tüm bu sürece top-

lu olarak "modernleşme" denmesi, bazı önemli kavramların da bu süreç içinde ve süreç aracılarıyla varlık kazanmasının tabii nedenidir ve hukuk da bu kavramların başta gelenlerinden biridir. Ancak Yüksel'in de ısrarla üzerinde durduğu gibi "...kapitalizmle birlikte yeni bir sınıfın ortaya çıktığı, kapitalist girişimci ruhu temelinde bireyin ve bireyciliğin öne çıktığı, seküler bir dünya görüşünün başat hale geldiği modern dönemin hukuku; bireyi temel değer olarak gören ve onu soyut da olsa bir takım hak ve özgürlüklerle donatan genel, soyut, nesnel, yazılı ve formel nitelikte bir hukuk olmuştur" (241). Modern hukukun niteliği üzerine yapılan bu tespit önemlidir; çünkü tam da burada geçen kavramlar, denebilir ki, modern hukuk sonrası arayışların da çıkış noktalarıdır. Bu açılımın varacağı yer ise postmodernite tartışmaları olacaktır ve çalışmanın son bölümü bu tartışmaları içermektedir. Yeri gelmişken çok kısa olarak belirtmek gerekirse Yüksel'in bu bölümdeki -özellikle kapitalizm, devlet ve hukuk tartışmasında- argümanlarına Weberyan bir çözümleme yönteminin, diğerlerine nazaran daha baskın olduğunu söyleyebiliriz. Bunun nedeni olarak, modern hukukun Weber sosyolojisi ile olan içli-dışlı hali gösterilebilir. Çünkü modern hukuk rasyonedir, bürokratik ve hukukun nesnesi konumundaki toplumsal yaşamda da araçsal rasyonalitenin egemenliği söz konusudur.

Postmodernite ve Hukuk ilişkisinin ele alındığı son bölüm kendinde kendi için bir zorluk barındırmaktadır. Modernitenin hukukla olan bağının incelendiği bir önceki bölüm gerek teorik gerekse pratik anlamda açığı ve "tartışılabilir olma" durumundan görece daha uzaktı. Buna neden olarak, modernitenin en azından kavramsal ve kurumsal düzeyde bütünlük arz eden yapısı ve aradan geçen uzun zaman zarfında bir "tanımlanabilirlik" kazanmış olması gösterilebilir. Gelgelelim postmodernite için aynı şeyleri söylemek hiç de kolay olmasa gerek. Birakın bütünlüklü bir çerçeveye

kazanmış olmayı, gerçekten de henüz "postmodernite nedir?" gibi bir sorunun bile doyurucu bir yanıtını bulmak mümkün görünmemektedir. Konu hakkında (özellikle son on yıldır) yazılmış olan binlerce kitap ve makale, sadece bir "arayışın" doğal sonuçları olarak görülebilir. Mehmet Yüksel bu durumu kolaylaştırma çabası içinde, çalışmasının bu bölümde sorunsalı olan hukuk-postmodernite ilişkisine bir açılım kazandırmak için öncelikle küreselleşme olgusundan yararlanıyor. Geniş bir literatür eşliğinde küreselleşmenin nedenleri, tarihi süreci ve oluşum dinamiklerini irdelenerek, postmodernleşme kavramı etrafında dönen tartışmalar ile küreselleşmenin birbirlerine ne kadar yakın durduğu ve aslında birbirlerinin tamamlayıcıları konumunda buldukları ortaya konuyor.

Yirminci yüzyılın iletişim alanında yaşadığı son derece hızlı gelişmeler, ulus-devletin aşılına başlanması, kimlik ve kültüre yönelik yeni arayışlar ve en önemlisi neo-liberal ekonomi politikalarının ağırlık kazanması gibi hatırı sayılır değişimlerin eleştirel bir bakışla ele alındığını görüyoruz. Daha sonra ise tartışma beklendiği gibi hukuk kavramı üzerinden yürütülmeye başlanıyor. "Postmodernistlerin hukuka ve hukuk bilimine yaklaşımlarının temelinde yeni bir bilim anlayışını bulduğuna söylenebilir" (181) diyen yazar bu noktada, postmodern bilim (burada "bilim" ibaresi genel olarak ve tüm bilim dallarını kapsayıcı genişlikte kullanılıyor) anlayışı kavranmadan, yaşanan durumun hukuka dönük etkilerinin de anlaşılmasını vurgulayarak, "postmodern sosyal teori"nin çerçevesini son derece özlü bir şekilde tanımlıyor: "(...) postmodernistler, doğa bilimleri, insan bilimleri, sanat ve edebiyat arasında, kültür ile toplumsal hayat arasında, görüntü ile gerçeklik arasında katı sınır çizgileri çekilemeyeceğini ileri sürerek; belirlenimciliğe karşı belirlenemezliği, birlik yerine çeşitliliği, sentez ve basitleştirmeye karşılık farklılık ve karmaşıklık vurgularlar. Bu yaklaşımlarıyla modern

sosyal teori karşısında bir postmodern sosyal teori ortaya koyarlar" (186). Postmodernistler, topluma ilişkin yeni bir kuramlaştırma çabası içindedirler ve o nedenle "modern sosyal teori mutlak ve rasyonel olma, toplumsal gerçekliği keşfetme olasılığını kabul etme eğilimindedir; postmodern sosyal teori rölativist olma ve irrasyoneliteye açık kapı bırakma eğilimindedir" (187). Peki hukuk bu noktada nerde durmaktadır? Postmodernizm, modern hukuk sistemine bir karşı çıkış, bir meydan okumadır, bütünlleştirici düşüncenin ve homojenliğin reddedilidir, diyen yazara göre, postmodern eleştirilerin hukuk teorisi alanında güçlü bir yer edinmesini sağlayan şey, modern toplumların oluşumu ile hukukun bir kurum olarak Batı'da aldığı biçim arasında varolan yakın ilişkidir (193). Özellikle postmodern hukuk teorisyenlerinin sert eleştirileri söz konusudur: Onlara göre, modern hukuk sistemi, kanunların asıl maksadını araştırarak hukukçularıyla, uzmanlarıyla ve bunların rasyonelleştirme çabalarıyla giderek kapalı bir sisteme dönüşmüştür. Bu kapalı sistem içinde hukuk, esneklikten ve insani deneyimlerden uzaklaşarak bürokratikleşmiştir. Postmodern dönemde kendini belli eden belli başlı hukuk teorileri, günümüzde hukukun geldiği aşamayı anlamak için kilit bir önemi haizdirler. Yüksel'in, kendi birikim ve deneyiminden hareketle bu alanda da yeni bir tür gruplandırılmaya gittiğini görüyoruz. En genel anlamıyla iki temel akıma (eleştirel ve feminist) dayanan postmodern hukuk çalışmaları, şimdi daha da ayrıntılandırılmıştır. Bunlar (a) Eleştirel Hukuk Araştırmaları (b) Feminist Hukuk Teorisi (c) Foucault'un Hukuk Yaklaşımı (d) Habermas'ın Eylem Kuramında Hukuk. Bu dörtlü sınıflandırma üzerine yapılan şu genel değerlendirme çok önemlidir: "...postmodernleşme sürecinin yaşanmakta olduğu dönemde, ortaya atılan hukuk teorilerinin hepsini postmodern teoriler olarak nitelendirmek mümkün olmasa da, bu kuramların modernleşme sürecindeki hukuk akımlarından oldukça farklı bir karakterde oldukları söylenebilir" (251). Bu gö-

rüşü daha da açmak gerekirse, yaşanan bir toplumsal süreç (oluşum ya da dönüşüm odaklı) varsa, o sürece hem katılarak hem de ondan koparak gün yüzüne çıkmaya çalışan ikincil süreçler de kaçınılmaz bir biçimde, sürecin bizzat kendisine muhalif bir mevzi kapmaktadır. Postmodernite ile hukuk ilişkisinin (şimdilik) sorunlu doğası, bu türden bir etkileşime sahiptir. Sonuç için tek cümlelik genel bir değerlendirme yapmak gerekirse şu denebilir: Mehmet Yüksel, modernitenin hukuka bıraktığı mirasın ve hukuka yaptığı olumlu katkıların görmezden gelinemeyeceğini belirtmekte; ancak, her alanda bir değişimin gözlemlendiği postmodern denen dönemin, hukuku da doğrudan etkilemeye başladığını ve ilerleyen zamanda derecesini şimdiden söylemek güç olsa da bu etkileşimin artacağını ifade etmektedir.

Türkiye'de yayımlanan eserlerin, özellikle disiplinli bir çalışma ve hazırlanma sonucu ortaya konan çalışmaların, yaygın okur tabakası üzerinde uyandırdığı ilk intibaa-üzülerek söylemek gerekir ki-okurun kendisinden kaynaklanan merkezi bir sorun taşımaktadır. Çünkü okur (her okur değil elbet) almak istediği ya da bir yolunu bulup okumayı tasarladığı bir çalışmanın ya kapağına, yazarının popülaritesine ya da salt adına bakarak karar verme eğilimindedir. Böyle düşündüğümüzde, Mehmet Yüksel'in bence bu çok değerli çalışmasının da ağırlıklı olarak hukukçular tarafından okunması yahut onlar tarafından dikkate değer bulunması gibi tuhaf bir durumla karşı karşıyayız demektir. Ancak bundan en büyük kaybı olacak olan, gene "okur"un kendisi olacaktır. Artık disiplinlerarası çalışma ve araştırmaların önem kazandığı bir zamandan haberdar olan bilinçli okursa, *Modernite Postmodernite ve Hukuk*'a da gerektiği ilgiyi gösterecek ve böyle yapmakta ne kadar haklı olduğunu anlayacaktır.